

Mgr Magdalena Cyrek

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Mgr inż. Piotr Cyrek

Katedra Marketingu
Uniwersytet Rzeszowski

Wykształcenie jako czynnik różnicujący aktywność zawodową ludności w gospodarce opartej na wiedzy

WPROWADZENIE

W krajach rozwiniętych coraz dynamiczniej postępują procesy związane z tworzeniem się gospodarki opartej na wiedzy (GOW), wyznaczającej obecnie najbardziej zaawansowany etap rozwoju społeczno-gospodarczego. Zgodnie z definicją OECD i Banku Światowego [Kukliński, 2003, s. 195, 326; *The Knowledge for...*([http](#))], „gospodarka oparta na wiedzy jest gospodarką, w której wiedza jest tworzona, przyswajana, przekazywana i efektywnie wykorzystywana przez przedsiębiorstwa, organizacje, indywidualne osoby i społeczności, sprzyjając szybkiemu rozwojowi gospodarki i społeczeństwa”, jest to „gospodarka, która bezpośrednio opiera się na produkcji, dystrybucji i wykorzystaniu wiedzy i informacji” [*The Knowledge-Based...*, 1996, s. 7, ([http](#)); *The Knowledge for...*, ([http](#))]. Koncepcja gospodarki opartej na wiedzy zakłada, że głównym czynnikiem rozwoju i kształtowania się nowych struktur gospodarki staje się wiedza, a tradycyjne czynniki produkcji: ziemia i zasoby naturalne, praca i kapitał ustępują jej miejsca [Kukliński, 2003, s. 53, 203].

Etap rozwoju związany z wykształcaniem się modelu gospodarki opartej na wiedzy wyznacza nowe obszary podziałów społecznych. Zagrożenie wykluczeniem w coraz większym stopniu wynika z dostępu do wiedzy w zróżnicowanych jej formach, a w odniesieniu do jednostek z dysponowaniem ograniczonym zasobem kapitału ludzkiego. Kapitał ludzki rozumiany jako „zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii vitalnej zawarty w społeczeństwie” [Domański, 1993, s. 19] lub też „całokształt umiejętności fizycznych człowieka, ale także jego zdolności psychicznych i intelektualnych, które mogą być przez niego wykorzystywane w procesie aktywnego udziału w życiu gospodarczym” [Rzeszotarska, 2002, s. 141] najczęściej, ale też w sposób niezmiernie uproszony, odnoszony jest do poziomu wykształcenia. W efekcie wykształcenie staje się czynnikiem

różnicującym aktywny udział jednostek w licznych wymiarach procesów społeczno-gospodarczych, w tym również w zakresie płaszczyzny zawodowej.

Aktywność ekonomiczna rozumiana może być jako „ogół zgodnych z prawem związków i stosunków, które warunkują proces przyjęcia wartości społecznych, norm i zachowań”, a jednocześnie jako podstawowa „forma istnienia człowieka”. Aktywność ekonomiczna stanowi „miarę ekonomicznej działalności, skierowanej na realizację potencjału człowieka, uczestnictwo w procesie produkcji, wykonywanie pracy przynoszącej dochód” [Bilan, Bardecki, 2006, s. 159-160]. Aktywność ta stanowi więc przejaw włączenia w życie społeczno-gospodarcze, a w efekcie ogranicza zagrożenie marginalizacją i wykluczeniem oraz sprzyja spójności społeczno-ekonomicznej.

Potrzeba aktywizacji zawodowej dostrzegana jest w dokumentach programowych Unii Europejskiej, które podkreślają znaczenie działań na rzecz zwiększania zatrudnialności, przedsiębiorczości, adaptacyjności i równości szans, co ujęte zostało w postaci filarów Europejskiej Strategii Zatrudnienia [Księżyk, 2005, s. 107]. W uwarunkowaniach wykształcającej się GOW dążenia te wymagają kreacji kapitału ludzkiego, prowadzonej poprzez edukację, która przyjmuje charakter kształcenia ustawicznego.

W opracowaniu podjęto próbę porównania struktury wykształcenia osób włączonych do grup aktywnych i biernych zawodowo w Polsce oraz jej zmian w ujęciu dynamicznym w okresie 1999-2006. Zakłada się bowiem, że poziom wykształcenia, jako odzwierciedlenie zasobu kapitału ludzkiego jednostek, stanowi istotną determinantę włączenia w procesy gospodarcze. Jego niski poziom ogranicza szanse na rynku pracy, wiąże się z postawami zniechęcenia i pasywnym zachowaniem. Jednocześnie sytuacja bierności zawodowej prowadzi często do wykluczenia społecznego i wtrąca w pułapkę biedy i bezradności.

W prowadzonych analizach wykorzystano wyniki reprezentacyjnych Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonych przez GUS. W metodologii tej za kryterium wyodrębnienia grup aktywnych i biernych zawodowo przyjmuje się pracę, tzn. fakt wykonywania, posiadania bądź poszukiwania pracy. W grupie aktywnych zawodowo znajdują się więc osoby pracujące – wykonujące pracę przez co najmniej 1 godzinę w badanym tygodniu lub nie wykonujące jej, ale formalnie posiadające pracę i bezrobotne – poszukujące pracy w sposób aktywny i gotowe do jej podjęcia oraz oczekujące na jej rozpoczęcie. Pozostała grupa ludności w wieku 15 lat i więcej została określona jako bierni zawodowo¹. Prezentowana analiza strukturalna oparta została o metodę badawczą K. Kukuły [Kukuła, 1996]. Analogiczne badania dotyczące porównań wykształcenia osób pracujących i bezrobotnych przedstawiono w opracowaniu [Cyrek, 2008].

---

¹ Por. uwagi definicyjne przedstawiane m.in. w przywoływanych *Rocznikach statystycznych*.

STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA AKTYWNYCH I BIERNYCH ZAWODOWO I JEJ ZMIANY

Struktura wykształcenia w grupach osób aktywnych i biernych zawodowo oraz jej zmiany odzwierciedlają uniwersalne tendencje wzrostu znaczenia wiedzy we współczesnych gospodarkach i społeczeństwach (tab. 1). Wyraźnie zaznacza się wzrost udziału osób z wyższym wykształceniem, zarówno w grupie aktywnych zawodowo (z 11,9% w 1999 r. do 20,8% w 2006 r.), jak również biernych zawodowo (z 3,9% w 1999 r. do 6,4% w 2006 r.), przy czym w tej drugiej grupie osoby z wyższym wykształceniem stanowią najmniej liczną frakcję. Wskazuje to na fakt, że najwyższy poziom kapitału ludzkiego reprezentują osoby wykazujące aktywne postawy rynkowe, a posiadane kwalifikacje w znacznym stopniu redukują ryzyko wykluczenia.

Na rolę wiedzy jako determinanty włączenia w relacje społeczno-gospodarcze wskazuje także wyraźna dominacja osób z najniższym poziomem wykształcenia, tj. gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym w grupie biernych zawodowo, przy jednocześnie nieznacznym odsetku tych osób wśród aktywnych zawodowo. Jednocześnie w obu kategoriach aktywności udział tych osób zmniejsza się (w grupie aktywnych z 15,8% do 10,1%, w grupie biernych z 56,2% do 45,8%), co jest wyrazem społecznego dążenia do akumulacji wiedzy jako czynnika zmniejszającego zagrożenie marginalizacją.

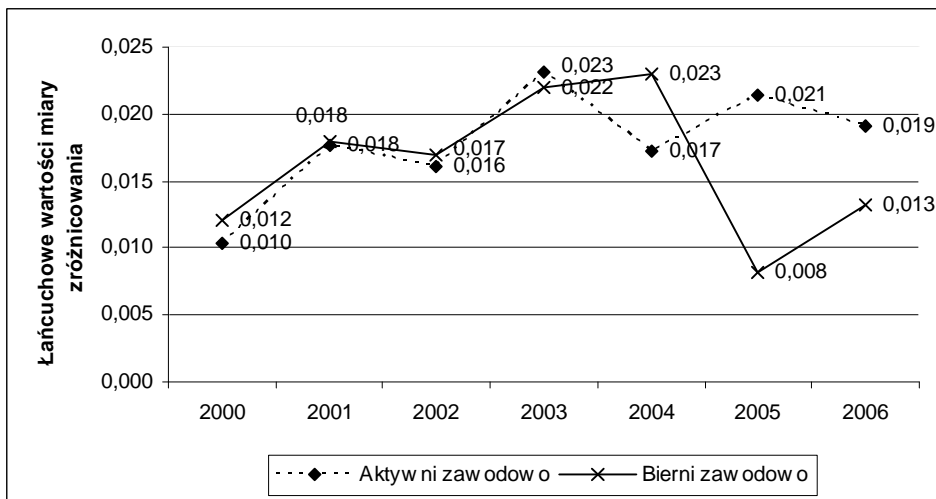
Wśród aktywnych zawodowo najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, choć udział tej grupy od 2002 r. wykazuje tendencję spadkową. Równocześnie zaś wzrasta jej udział wśród biernych zawodowo. Może to wskazywać na ograniczenie wagi tego rodzaju wykształcenia w gospodarce. Dla sprawnej realizacji funkcji zawodowych wymagane jest osadzenie umiejętności zawodowych w wyższym poziomie wiedzy ogólnej, zdobytej uprzednio w ramach kształcenia ogólnego. Spostrzeżenie to może w pewnym stopniu potwierdzać fakt odwrócenia się trwającej do 2003 r. tendencji spadku udziału osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym w grupie aktywnych zawodowo. Z drugiej strony, udział tej grupy wzrasta w całym okresie analizy wśród biernych zawodowo. Takie trendy wskazują więc na wzrost udziału osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym w całym społeczeństwie. Zwiększający się wśród biernych zawodowo odsetek grup z wykształceniem zasadniczym zawodowym i policealnym oraz średnim zawodowym może także wynikać z nasilającej się migracji tej grupy osób poza granice kraju w poszukiwaniu zatrudnienia, często realizowanego w szarej strefie. Osoby o konkretnych umiejętnościach stanowią poszukiwaną grupę na rynkach pracy wielu wyżej rozwiniętych krajów unijnych, a postępujące procesy integracyjne ułatwiają migracje zarobkowe.

Tabela 1. Struktura wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo w Polsce w okresie 1999–2006

Kategoria aktywności zawodowej	Wykształcenie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Aktywni zawodowo	wyższe	11,9	12,5	13,6	14,8	16,7	18,1	19,6	20,8
	policealne i średnie zawodowe	30,4	29,7	29,0	29,0	28,2	28,4	28,9	29,5
	średnie ogólnokształcące	7,4	7,3	7,2	7,5	8,0	8,2	8,3	8,5
	zasadnicze zawodowe	34,5	35,0	35,6	34,4	34,1	33,1	32,2	31,2
	gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	15,8	15,6	14,6	14,2	12,9	12,2	11,0	10,1
Bierni zawodowo	wyższe	3,9	3,9	3,8	4,6	5,1	5,6	5,9	6,4
	policealne i średnie zawodowe	13,9	14,3	14,6	14,6	15,5	16,3	16,8	17,1
	średnie ogólnokształcące	9,0	9,5	9,9	10,1	10,9	11,9	11,9	11,9
	zasadnicze zawodowe	17,0	17,3	18,4	19,1	19,0	18,5	18,6	19,0
	gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	56,2	55,0	53,3	51,6	49,5	47,7	46,9	45,6

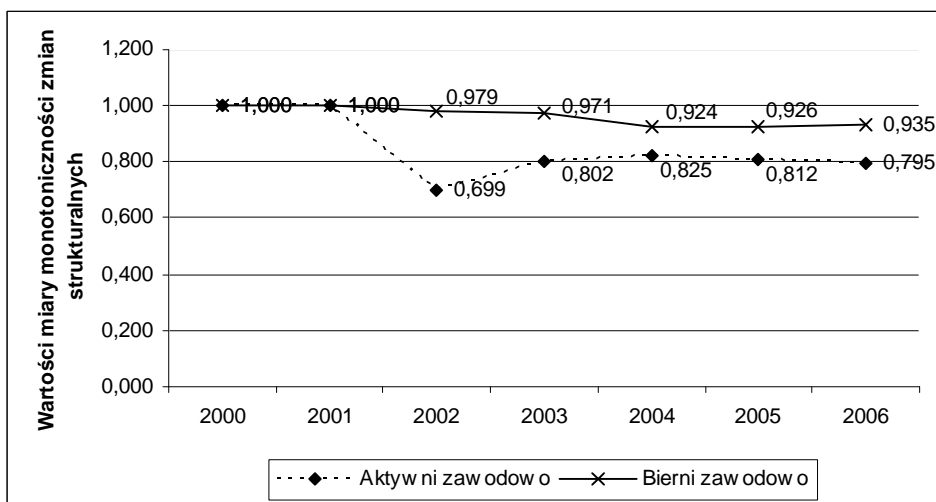
Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Aktywność...*, 2007, s. 77; *Rocznik...2006*, s. 235; *Rocznik...2005*, s. 232; *Rocznik...2004*, s. 232; *Rocznik...2003*, s. 145; *Mały...2002*, s. 142; *Mały...2001*, s. 142; *Mały...2000*, s. 133] oraz danych udostępnianych online w [Bank Danych..., (http)].

Prezentowane dane pozwalają także zaobserwować zjawisko wzrostu udziału osób posiadających wykształcenie średnie ogólne, zarówno w grupie aktywnych (od 2002 r.), jak i biernych zawodowo. Ponadto, liczebność osób z wykształceniem średnim ogólnym wśród biernych zawodowo przekracza liczebność osób z takim wykształceniem w grupie aktywnych zawodowo. Można przypuszczać, że znaczna część tych osób kontynuuje edukację. Fakt ten ponownie podkreśla wzrost znaczenia edukacji dostrzegany przez polskie społeczeństwo, które podejmuje wysiłek dostarczenia młodemu pokoleniu podstaw wiedzy ogólnej, kierunkowanej w dalszym kształceniu na poziomie wyższym lub policealnym.

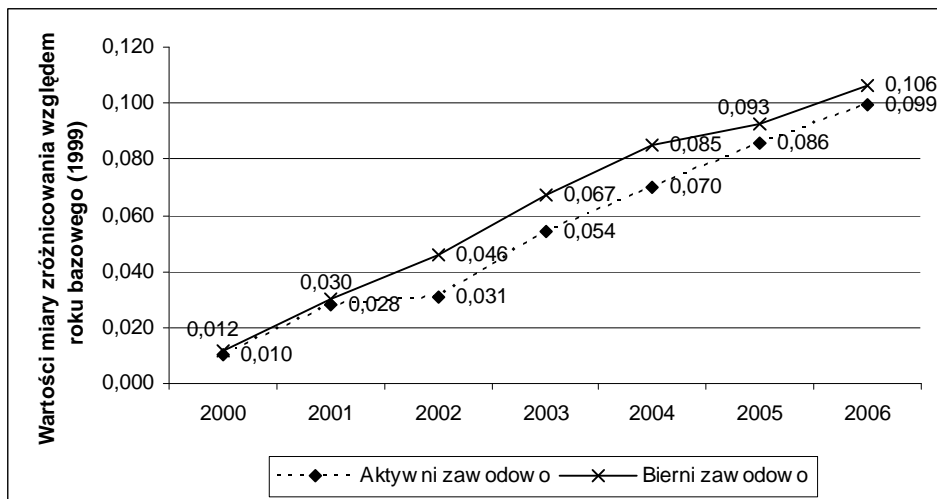
Rysunek 1. Zmiany struktury wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo w ujęciu łańcuchowym

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych przedstawionych w tabeli 1.

Rysunek 2. Utrzymywanie kierunku zmian struktury wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych przedstawionych w tabeli 1.

Rysunek 3. Zmiany struktury wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo względem roku 1999

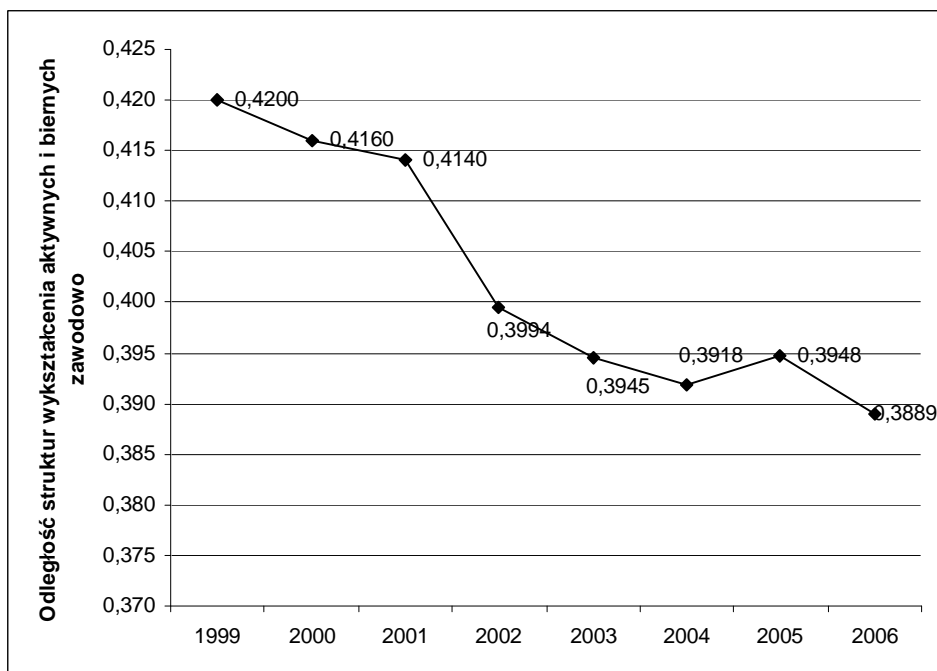
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych przedstawionych w tabeli 1.

Analiza łańcuchowych miar zróżnicowania struktury wykształcenia osób aktywnych zawodowo (rys. 1) wskazuje na tendencję do przyspieszenia procesu zmian. Jednocześnie przekształcenia te mają charakter stosunkowo wysoko monotoniczny, a więc utrzymują względnie stały kierunek (rys. 2). Pewne ograniczenie monotoniczności zmian zaobserwowano w 2002 r., kiedy to nastąpiło odwrócenie tendencji kształtowania się udziałów osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym i średnim ogólnym. W efekcie następuje wyraźne różnicowanie struktury wykształcenia względem roku 1999 (rys. 3).

Analiza zmian strukturalnych w grupie biernych zawodowo pozwala wyróżnić okres wzrostu dynamiki przekształceń trwający do 2004 r. i następujący okres względnej stabilizacji (rys. 1). Ponadto zmiany te charakteryzuje bardzo wysoki poziom monotoniczności ze wskaźnikiem przekraczającym 0,9, co oznacza brak wyraźnych czynników zakłócających zaobserwowane trendy (rys. 2). Wartości miary zróżnicowania struktury względem roku bazowego wzrastają więc w całym okresie analizy (rys. 3).

Przekształcenia struktur wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo, stymulowane rozwojem gospodarki opartej na wiedzy, prowadzą do ich upodobniania się (rys. 4). Stanowi to wyraz dążeń licznych grup społecznych do włączenia w płaszczyznę życia gospodarczego, co możliwe jest poprzez akumulację kapitału ludzkiego. Temu celowi sprzyjają działania podejmowane w zakresie polityki spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej. Ukierunkowane są one głównie na zwiększanie szans osób marginalizowanych i zapobieganie wykluczeniu społecznemu.

Różnice wykształcenia osób z tych dwóch grup aktywności zawodowej są jednak wciąż znaczne, przy niekorzystnych proporcjach dla biernych zawodowo. Szacunkowy dystans czasowy dzielący strukturę wykształcenia osób biernych zawodowo względem obecnej struktury wykształcenia aktywnych zawodowo, przy zachowaniu dotychczasowych tendencji, wynosi około 13-14 lat. W rezultacie wykształcenie wciąż stanowi determinantę włączenia w rynek pracy.

Rysunek 4. Zróżnicowanie struktury wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych przedstawionych w tabeli 1.

PODSUMOWANIE

W gospodarce opartej na wiedzy czynnikiem przewagi konkurencyjnej państw, regionów, podmiotów gospodarczych, jak i poszczególnych jednostek ludzkich staje się posiadana i trwale wzmacniana wiedza. W odniesieniu do indywidualnych osób wiedza ta, wyrażona w formie posiadanego wykształcenia, staje się determinantą możliwości włączenia w rynek pracy. Prowadzone analizy potwierdzają tezę o odmienności struktur wykształcenia osób aktywnych i biernych zawodowo, choć jednocześnie wskazują na stopniowe procesy upodabnia-

nia się tych struktur przy wzrastającym poziomie wykształcenia całego społeczeństwa. Tendencje te wspierane są poprzez unijne działania z zakresu kształtowania spójności społeczno-ekonomicznej i zapobiegania wykluczeniu oraz marginalizacji.

LITERATURA

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski IV kwartał 2006* [2007], Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa.
- Bank Danych Regionalnych GUS, www.stat.gov.pl, (dostęp: 18.11.2007).
- Bilan J., Bardecki P. [2006], *Podwyższenie aktywności ekonomicznej bezrobotnej ludności Ukrainy*, [w:] *Bezrobocie we współczesnych gospodarkach rynkowych*, D. Kopycińska (red.), Uniwersytet Szczeciński, Katedra Mikroekonomii, Szczecin.
- Cyrek M. [2008], *Wykształcenie jako czynnik różnicujący pozycję na rynku pracy w gospodarce opartej na wiedzy*, [w:] *Spółczesność informacyjna. Stan i kierunki rozwoju w świetle uwarunkowań regionalnych*, C. Hales (red.), Rzeszów 2008 (w druku).
- Domański S. R. [1993], *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa.
- The Knowledge-Based Economy* [1996], General Distribution OCDE/GD(96)102, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, <http://www.oecd.org/dataoecd/51/8/1913021.pdf>, (dostęp: 27.09.2006).
- The Knowledge for Development Program (K4D)*, Bank Światowy, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/0,,contentMDK:20269026~menuPK:461205~pagePK:64156158~piPK:64152884~theSitePK:461198,00.html>, (dostęp: 27.09.2006).
- Księżyk M. [2005], *Ograniczanie bezrobocia w strukturze celów społeczno-gospodarczych Polski*, [w:] *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, D. Kopycińska (red.), Uniwersytet Szczeciński, Katedra Mikroekonomii, Szczecin.
- Kukliński A. (red.) [2003], *Gospodarka oparta na wiedzy. Perspektywy Banku Światowego*, Biuro Banku Światowego w Polsce, Komitet Badań Naukowych, Warszawa.
- Kukuła K. [1996], *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków.
- Mały rocznik statystyczny Polski 2000*, GUS, Warszawa.
- Mały rocznik statystyczny Polski 2001*, GUS, Warszawa.
- Mały rocznik statystyczny Polski 2002*, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2003*, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004*, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005*, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2006*, GUS, Warszawa.
- Rzeszotarska G. [2002], *Kapitał ludzki i nowoczesny system edukacji – wzajemne relacje*, [w:] *Strategia rozwoju społecznej gospodarki rynkowej w Polsce, tom 1*, S. Partycki (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Streszczenie

W opracowaniu dokonano analizy struktury wykształcenia osób włączonych do poszczególnych kategorii aktywności zawodowej, tj. biernych zawodowo i aktywnych zawodowo. Badaniom poddano różnice występujące pomiędzy grupami funkcjonującymi na rynku pracy i jednostkami wykluczonymi, jak i zmiany relacji wykształcenia w ujęciu czasowym w okresie 1999-2006. W efekcie, dokonano weryfikacji hipotezy o pozytywnym wpływie poziomu wykształcenia na aktywność zawodową w Polsce w uwarunkowaniach wykształcającej się gospodarki opartej na wiedzy.

Education as a Determinant of Economic Activity of the Population in the Knowledge-Based Economy

Summary

The analysis of the education structure of persons has been classified according to the following categories of economic activity: economically active and inactive persons. The research was conducted to indicate some differences between the groups existing in the labour market and the exclusive ones as well as to describe some changes in the education structure in the period 1999-2006. As a result, the hypothesis regarding positive influence of educational level on economic activity in Poland deriving from knowledge-based economy was verified.